

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ЖОВНЕР ВІТАЛІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 159.923:338.242.2:338.48

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОГО
БІЗНЕСУ**

19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному торговельно-економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор
Корольчук Микола Степанович,
Київський національний торговельно-економічний
університет, завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, завідувач
кафедри психології

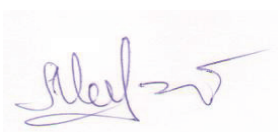
кандидат психологічних наук, доцент
Березовська Лариса Іванівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології

Захист відбудеться «30» листопада 2018 р. об 11:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.055.04 у Київському національному торговельно-економічному університеті за адресою: вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного торговельно-економічного університету за адресою: вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156.

Автореферат розіслано « 27 » жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Миронець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конкуренстоспроможність туристичної сфери обумовлюється зовнішніми економічними, організаційними, технічними і внутрішніми психологічними умовами щодо формування, виробництва та збуту туристичного продукту високої якості, що задовольняє потреби споживачів. Вона досягається як завдяки конкурентним перевагам окремих зовнішніх і внутрішніх чинників туристичних підприємств, так і їх взаємодії.

Підвищення ефективності діяльності туристичних підприємств значною мірою залежить від наявності висококваліфікованих кадрів, які б працювали продуктивно, якісно, відповідально і могли забезпечити надання туристичних послуг відповідно до зростаючих вимог сьогодення.

В умовах посилення негативного впливу зовнішніх чинників: загострення соціально-економічних проблем, посилення кризових явищ, зростання конкуренції у національній туристичній системі, поряд з низькою результативністю взаємодії суб'єктів туристичної діяльності, відсутністю економічного співробітництва зростають вимоги до якості кадрового потенціалу, що потребує пошуку шляхів розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

У наукових дослідженнях учених, зокрема А. Мазаракі, М. Бойко, стверджується, що на динаміку зростання туристичного бізнесу суттєво впливають економічні цикли розвитку суспільства. При цьому в нинішніх умовах світовий туристичний бізнес формує 9,5 % ВВП і забезпечує 266 млн. робочих місць. Водночас аналітики UNWTO прогнозують, що у 2018 р. суттєво (на 4,6 %) зростуть міжнародні туристичні візити. Це вказує не тільки на виняткове значення туристичного бізнесу для економічного розвитку України, а й на актуальність психологічних поглядів на формування конкурентоспроможного кадрового потенціалу туристичних фірм.

Аналіз наукових джерел свідчить про «міждисциплінарність» проблеми конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу, доцільність застосування комплексного підходу та виокремлення економічного і психологічного напрямів її дослідження.

Економічний напрям досліджень конкурентоспроможності особистості представлено у працях М. Бойко, М. Босовської, Н. Ведмідь, К. Забавіної, А. Мазаракі, С. Мельниченко, Г. Михайліченко, Т. Ткаченко та ін.

Психологічні дослідження конкурентоспроможності особистості здійснювали: С. Максименко, А. Мазаракі, Л. Кулаковська, Т. Кулаковський (оцінка конкурентоспроможності за природно-біологічними, освітньо-професійними і соціально-мотиваційними компонентами); Н. Глевацька, М. Семикіна (в основу конкурентоспроможності покладено відповідність

соціально-психологічних особливостей людини вимогам професії); Л. Галаган (розглядається залежність конкурентоспроможності безробітних від природжених психологічних характеристик); С. Гаврилюк (встановлено, що розвиток конкурентоспроможності здійснюється завдяки соціально-культурному середовищу, психологічним, інтелектуальним та освітньо-професійним компонентам); В. Корсакевич (визначено конкурентоспроможність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти приватної форми власності); Л. Карамушка, О. Креденцер (досліджено конкурентоспроможність управлінської команди освітніх організацій, працівників банків та торговельних організацій).

Однак недостатня розробленість у теоретичному та практичному аспектах питань стосовно психологічного змісту, визначення психодіагностичного інструментарію та психологічних технологій розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу обумовила вибір теми дисертаційного дослідження: «Психологічні особливості розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу», її актуальність, практичну значущість.

Саме тому наукове завдання дослідження полягає в обґрунтуванні моделі емпіричного дослідження, визначенні змісту структурних компонентів, функціональних механізмів і особливостей проявів конкурентоспроможності, розробленні й апробації психологічної програми у фахівців туристичного бізнесу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано у Київському національному торговельно-економічному університеті відповідно до плану науково-дослідної роботи «Психологічне забезпечення професіогенезу фахівців торгівлі та сфери послуг» (термін виконання теми: I кв. 2016 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0118U000053). Особистий внесок – розроблено емпіричну модель дослідження розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу; сформовано психологічну програму розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Тема дисертаційного дослідження «Психологічні особливості розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу» затверджена вченою радою Київського національного торговельно-економічного університету (протокол № 4 від 27 квітня 2016 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 1 від 26 січня 2016 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є аналіз теоретико-методологічного підґрунтя, розроблення емпіричної моделі дослідження, визначення психологічних особливостей структурних компонентів конкурентоспроможності, обґрунтування й апробація психологічної програми розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Відповідно до мети дослідження визначено такі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз сутнісно-змістовної інтерпретації та ступеня розробленості проблеми психологічних особливостей розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу в професіогенезі.
2. Визначити теоретико-методологічні підходи і розробити модель емпіричного дослідження конкурентоспроможності обстежуваних.
3. Розкрити структурні компоненти конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу та їх змістовні характеристики.
4. Виявити психологічні особливості проявів конкурентоспроможності контрольних груп фахівців туристичного бізнесу в професіогенезі.
5. Розробити психологічну програму, здійснити апробацію та визначити ефективність психологічної програми підвищення конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Об'єкт дослідження – процес розвитку конкурентоспроможності в професіогенезі особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Методи дослідження. У роботі використано методи теоретичного і емпіричного дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення наукових підходів до досліджуваної проблеми; *емпіричні* – констатувальний та формувальний експерименти; *психодіагностичні* з використанням таких методик: дослідження конкурентоспроможності здійснювали за допомогою анкети «Рівень конкурентоздатності» (Л. Подоляк, В. Юрченко), мотиваційний компонент вивчали за допомогою методик: «Мотиви підприємництва» (Л. Карамушка, Н. Худякова), «Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху» (Т. Елерс); дослідження професійного спрямування обстежуваних проводили за методиками: «Тест загальних здібностей до підприємницької діяльності» (Ю. Пачковський), «Адаптаційна мобільність» (Л. Карамушка, М. Москальов); типологічний компонент досліджували за допомогою методик: «Тест на стресостійкість» (Ю. Щербатих), «Дослідження психологічної структури темпераменту» (Б. Смірнов); «Тест-опитувальник дослідження вольової саморегуляції» (А. Зверков, Е. Ейдман), соціально-комунікативну сферу вивчали за допомогою методик: «Дослідження характерологічних тенденцій» (Т. Лірі), «Комунікативні та організаторські здібності» (В. Синявський, Б. Федоришин); індивідуально-психологічний компонент обстежуваних досліджували за методиками: «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник» (В. Бодров), тест Шварцландера «Дослідження рівня домагань» (Т. Пашукова, А. Допіра, Г. Дьяконов). Математичну обробку даних здійснено за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 17), текстового редактора Excel 2010.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше:*

– розроблено модель емпіричного дослідження конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу, яка включає: організацію дослідження; теоретико-методологічне підґрунтя; наукові підходи до професійного розвитку особистості; зовнішні та внутрішні чинники; психодіагностичний інструментарій дослідження, компоненти та інтегральну оцінку конкурентоспроможності;

– визначено структурні компоненти і розкрито змістовні характеристики детермінант розвитку конкурентоспроможності обстежуваних, особливості їх проявів у професіогенезі, що дало підстави розробити авторську анкету, здійснити інтегральну оцінку конкурентоспроможності, визначити пріоритети розвитку компетентностей, враховуючи професійний, мотиваційний, типологічний, соціальний та психологічний компоненти;

– доведено ефективність впливу авторської психологічної програми на конкурентоспроможність особистості під час професійної підготовки, що виявляється у суттєвому поліпшенні психологічних показників за її структурними компонентами порівняно з результатами контрольних та експериментальних вимірів;

удосконалено:

– теоретичні та прикладні підходи до методики дослідження конкурентоспроможності особистості та її розвитку. Відмінність від існуючих наукових підходів полягає в інтегральній оцінці конкурентоспроможності та її розвитку за професійним, мотиваційним, типологічним, соціальним та психологічним компонентами;

набула подальшого розвитку:

– програма психологічного супроводу під час професійного навчання і діяльності фахівців туристичного бізнесу, 4 модулі кожен з яких за визначеними нами показаннями спрямовано: у першокурсників – на розвиток комунікативної та емоційно-вольової сфери, бакалаврів – на мотивацію та самореалізацію у професійній діяльності, магістрів – саморегуляцію та реалізацію нових можливостей та практиків – творчого мислення і стійкості до стресу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропонований інформативний комплекс психодіагностичних методик, розроблена психологічна програма розвитку конкурентоспроможності можуть використовуватися при впровадженні заходів з психологічного забезпечення навчальної та професійної діяльності у закладах вищої освіти України, соціально-психологічних службах при державних міських адміністраціях, під час професійної підготовки психологів на бакалаврському і магістерському рівнях та для вдосконалення системи підготовки фахівців туристичного бізнесу.

Результати дисертаційної роботи знайшли відображення при виконанні науково-дослідної роботи: «Психологічне забезпечення професіогенезу фахівців торгівлі та сфери послуг» (номер державної реєстрації 0118U000053) у Київському національному торговельно-економічному університеті (довідка про впровадження від 05.04.2018 № 986/24).

Положення, висновки і рекомендації дисертації апробовано та впроваджено в освітній процес: Київського національного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Психологія бізнесу» (довідка про впровадження від 27.04.2018 № 1190/22); Міжнародного класичного університету ім. Пилипа Орлика (м. Миколаїв) для викладання навчальних дисциплін «Психологія туризму», «Психологія професійної діяльності», «Психологія бізнесу» (довідка про впровадження від 22.03.2018 № 8); Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне) для спеціальності «Туризм» (довідка про впровадження від 21.05.2018 № 011/13); Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «Крок» (довідка про впровадження від 06.04.2018 № 134/13); Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (довідка про впровадження від 07.03.2018 № 10).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею. Наукові розробки і рекомендації, що характеризують наукову новизну, отримано автором самостійно. У статті «Детермінанти розвитку конкурентоспроможності в професіогенезі особистості», написаної у співавторстві з М. Корольчуком, автором емпірично визначено структурні компоненти конкурентоспроможності особистості.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на наукових та науково-практичних зібраннях: 5 – вузівських, 2 – Всеукраїнських та 5 – міжнародних, а саме: Міжнародній психолого-педагогічній конференції «Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України» (м. Берегове, 14–15 квітня, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізаційні виклики розвитку національних економік» (м. Київ, 19 жовтня 2016 р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції з організаційної та економічної психології «Організаційна та економічна психологія в Україні: сприяння регіональному розвитку» (м. Харків, 1-3 червня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (м. Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2018 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції з організаційної та економічної психології «Організаційна та економічна психологія в Україні: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 12–13 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дослідження оприлюднено у 21 наукових публікаціях, з яких 9 надруковано у наукових фахових виданнях, з них 5 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, та 12 – в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань), чотирьох додатків. Основний зміст роботи викладено на 164 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 22 таблиці та 7 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання роботи, сформульовано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, вказано форми апробації результатів, описано структуру дисертаційного дослідження і представлено публікації.

У **першому розділі** *«Теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей розвитку конкурентоспроможності у фахівців туристичного бізнесу в професіогенезі»* проаналізовано й узагальнено основні категоріальні характеристики, визначено сутнісно-змістовну інтерпретацію конкурентоспроможності (КСП), розглянуто конкурентоспроможність як психологічну складову у професіогенезі розвитку особистості й представлено авторське визначення КСП.

Важливими факторами, що впливають на конкурентоспроможність фахівців, є зміни, які відбуваються в соціально-економічній сфері, коли різко загострюється конкурентна боротьба на ринку праці, збільшуються ризики й протиріччя в галузі надання туристичних послуг (М. Бойко, Н. Ведмідь, Л. Карамушка, О. Креденцер, С. Максименко, А. Мазаракі, С. Мельниченко, Г. Михайліченко, Т. Ткаченко).

Як зазначають А. Мазаракі, М. Бойко й А. Охріменко, нині спостерігається складність і неоднозначність тенденцій розвитку національної туристичної системи, що зумовило кризові явища, загострення ринкової невизначеності, скорочення споживчого попиту та появу нових ризиків, що потребує пошуку нових наукових підходів до стратегічного розвитку туристичного бізнесу в Україні.

Встановлено, що основні чинники розвитку КСП, на думку багатьох учених, визначаються особливостями діяльності підприємств у сфері туристичного бізнесу (Г. Михайліченко, М. Мальська), розвитком персоналу туристичних підприємств (С. Мельниченко, Т. Стоянова), підвищенням кваліфікації працівників туристичних фірм (Н. Фоменко, Н. Цехмістров), якісною підготовкою фахівців для сфери туристичного бізнесу (Т. Ткаченко).

На думку Т. Ткаченко, підготовка висококваліфікованих менеджерів для підприємств сфери туризму є ключовою у ланцюгу важелів механізмів підвищення якості обслуговування, ефективної системи управління якістю і забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузей сфери туристичних послуг на вітчизняному та міжнародних ринках.

Для оцінювання конкурентоспроможності персоналу А. Мазаракі та С. Максименко класифікують її ознаки за такими групами: природно-біологічна: вік, стан здоров'я, професійна придатність, працездатність, вправність; освітньо-професійна: освіта, професіоналізм, виробничий досвід, стаж роботи; соціально-мотиваційна: вмотивованість, інтереси, морально-етичні та психологічні цінності, ставлення до роботи.

За висновками М. Семикіної та Н. Глевацької, нині важливого значення набувають такі складові конкурентоспроможності персоналу підприємства, як: освіта, професійні знання, уміння та навички, відповідність психофізіологічних і соціально-психологічних особливостей людини вимогам професії.

Визначено, що професійна діяльність у галузі туристичного бізнесу висуває певні вимоги до майбутнього фахівця щодо необхідного рівня професійно важливих якостей, у тому числі КСП, що накладає ряд обмежень на вибір цієї професії (М. Бойко, П. Карпенко, С. Клімов, М. Корольчук, В. Крайнюк, А. Мазаракі, С. Миронець, А. Охріменко, Т. Ткаченко).

З'ясовано, що концептуальні підходи до професійного розвитку особистості у професіогенезі свідчать про різноманіття поглядів науковців на зазначену проблему, які доповнюють один одного. При цьому одні науковці надають більшого значення професійному становленню (Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, С. Клімов, Г. Костюк, Е. Симанюк), інші – процесам професіоналізації (Н. Глуханюк, Л. Карамушка, М. Корольчук, В. Крайнюк, Л. Мітіна) або ж особистісно-професійному розвитку особистості в професіогенезі (Л. Анциферова, А. Деркач, О. Зазикіна, Л. Маркова, С. Максименко, Є. Пряжніков, О. Тімченко).

Професійне становлення охоплює від чотирьох до семи стадій: оптації, професійної підготовки, профадаптації, первинної і вторинної професіоналізації, професійної майстерності, наставництва. Перехід від однієї стадії до іншої може супроводжуватись нормативними кризами (В. Бодров, Є. Зеєр, Г. Костюк, С. Клімов, С. Максименко, Е. Симанюк).

Встановлено, що відбувається активний розвиток конкурентоспроможності як психологічної складової у професіогенезі особистості завдяки взаємодії та пристосуванню, з одного боку – людини як суб'єкта діяльності до умов діяльності, з іншого – кожен період онтогенетичного й професійного розвитку фахівця розглядається у взаємозв'язку і взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників та єдності психологічних, біологічних, соціальних, професійних підсистем структури особистості. Такий інтегральний, теоретичний підхід дає підстави розглядати конкурентоспроможність як психологічну складову у професіогенезі особистості та зумовлює необхідність обґрунтувати на цій основі емпіричну модель дослідження та надати таке авторське визначення КСП. Конкурентоспроможність – це цілісна полімотивована структурно-функціональна організація психічної діяльності особистості, що зумовлює ефективний рівень її розвитку завдяки гомеостатичній регуляції

мотиваційної, професійної, типологічної, соціальної, індивідуально-психологічної сфер обстежуваних як провідних компонентів КСП фахівців туристичного бізнесу.

У другому розділі «Організація роботи і методичний апарат дослідження психологічних особливостей розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу» здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів до дослідження КСП особистості, її детермінант у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, обґрунтовано психодіагностичний інструментарій та розроблено модель емпіричного дослідження психологічних особливостей конкурентоспроможності обстежуваних.

Встановлено, що до зовнішніх детермінантів належать мікроекономічні та організаційні чинники, а до внутрішніх – біологічні (вікові), соціальні (умови розвитку), професійні (рівень розвитку, професійна компетентність на підставі знань, навичок, умінь), психологічні (психічні пізнавальні процеси, стани, утворення і властивості). Об'єднання таких провідних чинників в єдиний інтегральний простір розвитку КСП особистості в професіогенезі розширює можливості щодо розв'язання фундаментальних проблем її розвитку.

Більшість авторів, характеризуючи різноманіття явищ, процесів, детермінант становлення особистості, підкреслюють полідетермінантність і гетерохронність розвитку індивідуального простору особистості. (Л. Виготський, В. Зінченко, Л. Карамушка, Г. Костюк, С. Максименко, С. Рубінштейн, М. Савчин).

Аналіз зарубіжних джерел свідчить про специфіку наукових підходів до дослідження детермінант КСП особистості. Так, ряд науковців Каліфорнійського і Вашингтонського університетів (J. Argo, K. White, D. Dahl, T. Cherry, L. Ellis, I. Erev, G. Bornstein, R. Galili, S Garcia, A. Tor, R. Gonzalez, L. Graf, A. Konig, A. Enders, H. Hungenberg, D. Miller, W. Turnbull, C. McFarland, D. Johnson, A. Tesser, M. Tyrone) досліджують її на трьох рівнях: міжособистісному, міжгруповому і міжорганізаційному, що виявляються у стосунках між конкурентами.

Існують й інші погляди на дослідження детермінант КСП особистості (M. Stephen, I. Garcia, M. Tyrone, I. Schiff), а саме: з точки зору соціального порівняння – як порівняння себе з іншими, що розглядається вченими як джерело конкурентної поведінки.

В основу динамічної моделі соціально-порівняльної концепції дослідження КСП покладено два головних чинники – індивідуальні та ситуаційні, які здатні підвищувати КСП за різними показниками (F. Gibbons, V. Buunk).

Результати аналізу зарубіжних джерел щодо теоретико-методологічних підходів до дослідження детермінант КСП свідчать про наявність великої кількості неоднозначних тверджень та теоретичних обґрунтувань, що зумовлено різними підходами вчених до змістовної характеристики конкурентоспроможності залежно від мети, об'єкта і предмета дослідження.

Організаційно роботу виконано у три етапи: перший – теоретичний, другий – емпіричний, третій – підсумковий. Загальна вибірка досліджуваних становила 200 осіб, з них 98 (першокурсники – 30, бакалаври – 20, магістри – 14, практики – 34) – контрольна група; 102 (першокурсники – 36, бакалаври – 24, магістри – 18, практики – 24) – експериментальна група. Представники усіх груп обстежувалися двічі: на початку – констатуюче дослідження та на завершальному етапі – повторне. За результатами констатуючого дослідження здійснено факторний аналіз. Крім того, 18 науково-педагогічних працівників і 58 практиків здійснили інтегральну експертну оцінку КСП обстежуваних.

Відповідно до мети і завдань дисертаційної роботи розроблено модель емпіричного дослідження, яка включає: теоретико-методологічне підґрунтя; наукові підходи до професійного розвитку особистості; зовнішні та внутрішні чинники КСП; психодіагностичний інструментарій дослідження, спрямований на визначення мотиваційного, професійного, типологічного, соціального, індивідуально-психологічного компонентів та її інтегральної оцінки (рис. 1).

Рис. 1. Модель дослідження конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу (розроблено автором)

Здійснено аналіз наукових підходів до психодіагностичного інструментарію дослідження індивідуально-психологічних властивостей, які зумовлюють конкурентоспроможність особистості.

В основу дослідження покладено генетико-моделювальний метод з такими принципами, як: аналіз за одиницями; єдність біологічного і соціального; креативність; рефлексивний релятивізм; єдність експериментальної і генетичної лінії розвитку.

У констатуючому експерименті дослідження визначено особливості проявів структурних компонентів та показання щодо надання психологічної допомоги обстежуваним, що дало змогу розробити цілеспрямовану психологічну програму розвитку КСП фахівців туристичного бізнесу та перейти до формуючого експерименту.

Програма включає 4 модулі відповідно до груп обстежуваних. Кожен модуль, що містить вступну, основну частини та висновки, складається з п'яти сесій. Водночас, програмою передбачено індивідуально-спрямовану самостійну роботу обстежуваних, а також психологічну допомогу у міжсесійний період. Такий комплексний підхід застосування психологічних технологій спрямовано на особистісний розвиток і зростання конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

За результатами аналізу теоретико-методологічних підходів КСП та її детермінант у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі розроблено модель емпіричного дослідження та психологічну програму розвитку КСП, що надало можливість перейти до етапу емпіричного дослідження.

У **третьому розділі** *«Результати емпіричного дослідження та апробації психологічної програми розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу»* здійснено аналіз та надано інтерпретацію результатів емпіричного дослідження. На підставі факторного, кореляційного та порівняльного аналізу визначено основні структурні компоненти КСП і доведено ефективність впливу психологічної програми на розвиток конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

За факторним аналізом виокремлено основні структурні компоненти КСП обстежуваних. Перший фактор містить 41 показник з факторними навантаженнями переважно мотиваційної сфери з коефіцієнтом варіації 9 %. Другий – розглядається як професійний, що включає 38 змінних з коефіцієнтом варіації 13 %, третій – визначено як типологічний, що насамперед характеризується показниками стресостійкості, темпераменту та рівнем вольової саморегуляції (усього 37 змінних з коефіцієнтом варіації 14 %). Четвертий – визначає соціальну сферу КСП фахівців туристичного бізнесу та включає 35 вагомих показників з коефіцієнтом варіації 19 %.

П'ятий, індивідуально-психологічний фактор у структурі КСП фахівців туристичного бізнесу містить 32 змінних з коефіцієнтом варіації 22 %.

В емпіричному дослідженні визначено особливості проявів контрольних груп обстежуваних студентів першого курсу, бакалаврів, магістрів та практиків.

За результатами дослідження компоненту мотиваційної сфери КСП фахівців туристичного бізнесу встановлено безпосередні мотиви. Так, мотиви спрямованості на успіх, свободи і незалежності, ініціативності й активності, інноваційності й ризику на високому рівні виявились у практиків і магістрів, які теж мають досвід практичної діяльності у сфері туристичного бізнесу. З'ясовано, що у початківців безпосередні мотиви виявились на нижчому рівні порівняно з опосередкованими, що свідчить про необхідність використання психокорекційної програми.

Для практиків і магістрів характерні помірно високі показники мотивації на успіх й середнього рівня схильності до ризику. Такі особи здатні орієнтуватися на середній рівень ризику для досягнення бажаного, на власні сили, гнучко й наполегливо досягати своєї мети.

Узагальнюючи результати професійного компоненту у структурі КСП фахівців туристичного бізнесу, встановлено, що найбільш вираженими професійно значимими показниками у практиків і випускників виявились потреби у досягненні, незалежності, зваженому ризику, а також такі особливості, як цілеспрямованість та рішучість, адаптаційна мобільність, що у цілому логічно обумовлює високий рівень і показники КСП. Доведено, що найменший рівень показників загальних здібностей до підприємницької діяльності, адаптаційної мобільності зафіксовано при обстеженні першокурсників, що вказує на невисокі рівні адаптаційної мобільності, конкурентоспроможності та на потребу у психологічній допомозі цій категорії обстежуваних.

Аналіз результатів за шкалою стійкості до стресу свідчить, що найбільш схильними до стресу виявились першокурсники – 90,4–84,6 бала (б.). У межах середніх інтерпретаційних показників визначено інші три групи обстежуваних, але з суттєвою різницею результатів.

Так, у вибірці бакалаврів і магістрів стійкість до стресу варіюється у межах $79,6 \pm 61,4$ б. ($p < 0,05$), а у практиків – $39,4 \pm 5,9$ і $38,9 \pm 6,1$ б., що майже вдвічі краще, ніж у бакалаврів і магістрів, і практично втричі перевершує показники першокурсників ($p < 0,05-0,01$).

Встановлено, що поліпшення вольової саморегуляції потребують насамперед першокурсники, у яких показники вольового самоконтролю і самовладання зафіксовано на рівні, нижчому за середній, та група бакалаврів, у яких за цими шкалами спостерігаються низькі показники.

Доведено, що за результатами показників типологічного фактору КСП фахівців туристичного бізнесу саме на початковому етапі є прямі показання щодо регуляції емоційно-вольової сфери обстежуваних. Про це свідчить низький рівень емоційної стійкості у першокурсників, схильність до надмірних ускладнень та реакції на певні обставини, низький рівень використання конструктивних способів подолання стресу, вольового самоконтролю і самовладання та окремі прояви цих показників у бакалаврів.

Особливістю емоційно-вольової сфери практиків і магістрів є те, що у них виявились стабільні, середньовиражені прояви стійкості до стресу, самовладання, самоконтролю. Потребують психологічної корекції прояви деструктивних способів подолання стресу і недостатня обізнаність з методами їх конструктивного подолання.

За результатами аналізу соціального компоненту, зокрема дослідження типів стосунків з оточуючими за методикою Т. Лірі визначено, що доцільною є психокорекційна робота з першокурсниками та бакалаврами стосовно таких характеристик, як: домінантність, упевненість, вимогливість, агресія, підпорядкованість. Водночас, практики та магістри потребують психокорекції щодо зниження авторитарності, агресивності, підвищення дружелюбності та альтруїстичності.

Визначено, що першокурсники потребують психологічної корекції щодо розвитку комунікативних та організаторських здібностей, при цьому у практиків та магістрів важливо корегувати комунікативні здібності.

Встановлено загальну закономірність, яка полягає у тому, що кожній групі обстежуваних притаманні рівні розвитку окремих індивідуально-психологічних властивостей та реалістичність домагань, які обумовлюють відповідний рівень КСП фахівців туристичного бізнесу.

З'ясовано, що прямими показаннями для використання психологічної програми у групі першокурсників є низький рівень комунікабельності, урівноваженості, середньої реактивної агресії та високі показники спонтанної агресивності, емоційної лабільності й нереалістичний рівень домагань. Для групи бакалаврів характерними є високі рівні спонтанної і реактивної агресивності, низькі рівні відкритості та середні показники рівня реалістичних домагань, невротичності, депресивності, емоційної лабільності, врівноваженості, стресових реагувань на звичайні події. Для групи магістрів потреба у психокорекційній роботі визначена середньою вираженістю стресових реагувань на звичайні події, емоційною стійкістю та емоційною лабільністю. Для групи практиків показаннями до психокорекційної роботи є прояви середнього рівня вираженості показників спонтанної агресивності, емоційної стійкості і лабільності, високий рівень реактивної агресивності й завищений нереалістичний рівень домагань.

Використання психологічної програми виявилось ефективним щодо формування мотиваційного компоненту КСП експериментальних груп обстежуваних у процесі їх професійного навчання, про що свідчить зміна структури мотивів з перевагою безпосередніх і зниженням опосередкованих, а також формування вище середніх рівнів мотивації до успіху в процесі професійної підготовки, що зумовлює впевненість у своїх силах, здатність не перейматись можливими невдачами й досягати поставленої мети.

Так, після використання психологічної програми показник мотивації до успіху у першокурсників змінився порівняно з констатуючим на 2,86 б. й у бакалаврів – на 1,35 і 1,48 б. та досяг рівня $19,4 \pm 1,35$ б. (при $p < 0,05$), що підтверджує позитивний вплив психологічної програми на мотивацію до успіху обстежуваних. Встановлено, що рівень мотивації до успіху в експериментальних групах першокурсників, бакалаврів і магістрів зафіксовано на середніх інтегральних оціночних показниках. Таким особам із середнім рівнем мотивації до успіху для досягнення бажаного притаманно орієнтування на власні сили, прагнення гнучко і наполегливо досягати своєї мети.

Використання психологічної програми в експериментальних групах студентів обумовило поліпшення професійного компоненту КСП, про що свідчить зростання показників потреби у розвитку й незалежності, цілеспрямованості та рішучості та адаптаційної мобільності, що сприяє швидкості змінюватись.

З'ясовано, що показник адаптаційної мобільності у першокурсників поліпшився порівняно з констатуючим обстеженням на 3,1 б. та контрольним – на 2,3 б. (при $p < 0,05$). У бакалаврів цей показник дорівнює $32,7 \pm 1,67$ й у магістрів – $36,4 \pm 1,6$ б., що відповідає оптимальному рівню та, відповідно, на 2,03 і 1,7 б. та на 2,3 і 3,2 б. відрізняється від контрольних та повторних результатів ($p < 0,05$).

Застосування психокорекційної програми обумовило зростання показників адаптаційної мобільності, що характеризує обстежуваних як таких, що здатні адаптуватись до умов конкурентних змін.

Обґрунтовано ефективність психокорекційної програми, про що свідчить зниження чутливості стресу у всіх експериментальних групах обстежуваних завдяки сповільненню реакції на обставини, які неможливо змінити, схильності все ускладнювати та підвищення рівня оволодіння способами конструктивного додання стресу. При цьому стійкість до стресу першокурсників підвищилась на 5,8 б. порівняно з констатуючим обстеженням і на 4,9 б. – з контрольним (при $p < 0,05$), у бакалаврів – на 1,6 б. порівняно з констатуючим обстеженням і на 4,6 б. – з контрольним ($p < 0,05$), та у магістрів відповідно на 6,3 б. порівняно з констатуючим обстеженням і на 10,2 б. – з контрольними результатами ($p < 0,05$).

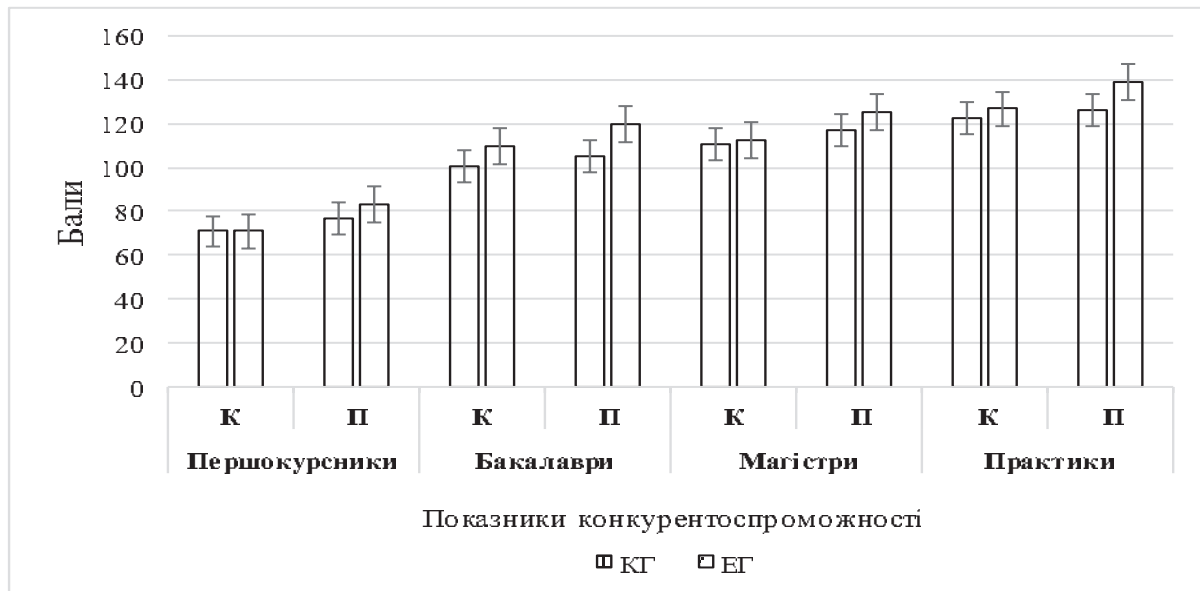
Визначено позитивні зрушення за шкалами самовладання і наполегливості в експериментальних групах після використання психологічних впливів, що обумовило значне поліпшення показників

вольового самоконтролю, який у групі першокурсників зріс на 1,4 і 2,1 б. ($p < 0,05$), бакалаврів – на 1,1 і 3,8 б. ($p < 0,05$), магістрів – на 1,3 і 3,0 б. порівняно з констатуючими і контрольними результатами.

Встановлено ефективність використання психокорекційної програми у студентів експериментальних груп, про що свідчить поліпшення показників щодо ставлення до оточуючих, яке виявилось у підвищенні домінування, упевненості, вимогливості та дружелюбності порівняно з контрольними і констатуючими вимірами ($p < 0,05$).

Водночас визначено, що рівень комунікативних здібностей у першокурсників експериментальної групи змінився з 2,0 б. за оціночною шкалою до 3,0 б., а у бакалаврів і магістрів – з 3,0 до 4,0 б., тоді як організаторські здібності теж набули позитивного розвитку як порівняно з контрольними, так і констатуючими результатами ($p < 0,05$).

Порівняльний аналіз показників індивідуально-психологічного компоненту в експериментальних групах свідчить про ефективність використання психокорекційної програми у процесі формування КСП фахівців туристичного бізнесу. За результатами порівняльного аналізу показників методики Л. Подоляк, В. Юрченка (рис. 2) з'ясовано, що у контрольній групі практиків КСП знаходиться на високому рівні (123-137 б.). Після використання психокорекційної програми показник рівня КСП в експериментальних групах поліпшився на 12,7 б. порівняно з констатуючими і на 13,0 б. – з контрольними вимірами й досягнув дуже високого рівня (138–150 б.), що оцінюється 9 балами (при $p < 0,05$).

Примітка: – рівень достовірності відмінностей обстежуваних, Кг і Ег ($p < 0,05$);^v – рівень достовірності відмінностей показників між Кг і Ег ($p < 0,05$); К – констатуюче дослідження; П – повторне дослідження.

Рис. 2. Результати дослідження за анкетною «Рівень конкурентоздатності» Л. Подоляк, В. Юрченко

Таким чином, встановлені позитивні зрушення після застосування психологічної програми в процесі професійного навчання обстежуваних привели до суттєвих змін як окремих провідних структурних компонентів, так і безпосереднього показника КСП фахівців туристичного бізнесу.

Розроблена авторська анкета інтегральної оцінки КСП фахівців туристичного бізнесу дає змогу визначати пріоритети розвитку компетентностей, враховуючи професійний, мотиваційний, типологічний, соціальний та психологічний компоненти. Так, за результатами експертного опитування науково-педагогічних працівників кафедри туризму та рекреації Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ) та інтегральною оцінкою компонентів КСП фахівців туристичного бізнесу встановлено переважання професійного компоненту, потім – мотиваційного, далі – типологічного, соціального і психологічного. Фахівці туристичного бізнесу найвищу оцінку надали мотиваційному та професійному компонентам, далі – соціальному та психологічному.

ВИСНОВКИ

На підставі теоретико-методологічного аналізу й експериментальної перевірки представлено нове вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні моделі емпіричного дослідження, визначенні змісту структурних компонентів, функціональних механізмів і особливостей проявів конкурентоспроможності, розробленні й апробації психологічної програми її розвитку у фахівців туристичного бізнесу.

1. Наявність протиріч в організаційних та теоретико-методологічних підходах до дослідження та відсутність психологічних технологій розвитку конкурентоспроможності дали підстави здійснити теоретичний аналіз сутнісно-змістовних інтерпретацій та ступеня розроблення проблеми і запропонувати психологічну програму розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу. За результатами теоретичного та порівняльного аналізу сформульовано авторське визначення поняття конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність – це цілісна полімотивована структурно-функціональна організація психічної діяльності особистості, що обумовлює ефективний рівень її розвитку завдяки гомеостатичній регуляції мотиваційної, професійної, типологічної, соціальної, індивідуально-психологічної сфер обстежуваних як провідних компонентів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу. Такий авторський

підхід надав можливість визначити психодіагностичний інструментарій та розробити модель емпіричного дослідження.

2. Проблема визначення психологічних особливостей розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу є однією з провідних, практичне розв'язання якої вимагає організаційно-психологічного підґрунтя дослідження. Для цього науковий пошук спрямовано на теоретичні та методологічні засади психологічної діагностики і формування конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження, що дало змогу з'ясувати особливості проявів конкурентоспроможності у фахівців туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу за структурними компонентами особистості. Розроблено авторську модель емпіричного дослідження, що включає: теоретико-методологічне підґрунтя; наукові підходи до професійного розвитку особистості; зовнішні та внутрішні чинники конкурентоспроможності; психодіагностичний інструментарій дослідження, спрямований на визначення мотиваційного, професійного, типологічного, соціального, індивідуально-психологічного компонентів та її інтегральної оцінки.

3. На підставі теоретико-методологічного узагальнення розробленої моделі емпіричного дослідження та за результатами констатуючого експерименту і факторного аналізу розглянуто змістовні компоненти конкурентоспроможності, які визначено як детермінанти психологічних особливостей їх розвитку в професіогенезі. Встановлено, що конкурентоспроможність фахівців туристичного бізнесу є цілісною структурно-функціональною організацією, яка функціонує у межах п'яти її структурних компонентів: F-1 (мотиваційного); F-2 (професійного); F-3 (типологічного); F-4 (соціального) й F-5 (індивідуально-психологічного) з відповідними функціями: мотивації, професійного розвитку, стресостійкості, соціальної стабілізації та інтеграції. Така структурно-функціональна організація особистості обумовлює саморегуляцію, розвиток та взаємодію складових структурних компонентів, що припускає можливе посилення й більш інтенсивний розвиток одних функцій при послабленні інших. Це у цілому поліпшує інтеграційні характеристики конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу, спонукаючи до пошуку ефективних психологічних технологій їх розвитку.

4. За результатами емпіричного дослідження з'ясовано особливості та закономірності проявів компонентів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу у контрольних групах. Доведено, що прямими показаннями для використання психологічної програми у групі першокурсників є переважно опосередковані мотиви з низьким рівнем

безпосередніх, а також низький рівень комунікабельності, врівноваженості; середній рівень реактивної агресивності та високі показники емоційної лабільності й спонтанної агресивності. Для групи бакалаврів: високі рівні спонтанної та реактивної агресивності, низькі рівні реалістичних домагань та середні показники невротичності, депресивності, емоційної лабільності й стресового реагування на звичайні події. Для групи магістрів: середня вираженість стресового реагування на звичайні події, емоційної лабільності та стійкості до стресу. Для групи практиків: високий рівень реактивної агресивності, середні показники спонтанної агресивності та завищений рівень домагань при середньому рівні вираженості емоційної стійкості.

Це дало змогу розробити цілеспрямовану психологічну програму розвитку окремих структурних компонентів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

5. Зважаючи на визначені особливості проявів компонентів конкурентоспроможності обстежуваних, авторська психологічна програма спрямована на формування професійних компетентностей та оволодіння знаннями щодо психологічного змісту конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу, її детермінант та ресурсів, ефективної міжособистісної взаємодії, асертивної поведінки, можливостей самореалізації; розвиток особистісних та професійних якостей, зокрема емоційно-вольової та мотиваційної сфер.

Програма містить принципи, мету, завдання, форми роботи, що реалізуються у 5 заняттях за кожним із чотирьох модулів. Водночас, програмою передбачено індивідуально-спрямовану самостійну роботу обстежуваних, а також психологічну допомогу у міжсесійний період. Такий комплексний підхід застосування психологічних технологій спрямовано на особистісний розвиток і зростання конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

6. На етапі формуючого експерименту дослідження апробовано психологічну програму розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу та доведено її ефективність. Встановлено загальну закономірність, що полягає у суттєвому поліпшенні конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу в експериментальних групах, що підтверджується результатами структурних компонентів обстежуваних, які позитивно змінились порівняно з відповідними даними констатуючих і контрольних вимірів.

Визначено, що психологічна програма загалом сприяла формуванню середнього і високого рівнів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу у процесі професійного навчання завдяки поліпшенню мотиваційної,

професійної, типологічної, соціальної та індивідуально-психологічної сфер особистості.

За результатами експертного опитування науково-педагогічних працівників кафедри туризму та рекреації КНТЕУ та інтегральною оцінкою компонентів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу встановлено переважання професійного компоненту, потім – мотиваційного, далі – типологічного, соціального і психологічного. Фахівці туристичного бізнесу найвищу оцінку надали мотиваційному та професійному компонентам, далі – соціальному та психологічному.

Перспектива подальшої роботи полягає у розробленні програми комп'ютерної психодіагностики конкурентоспроможності особистості і на підставі особливостей її проявів створенні індивідуальних програм їх підтримки за допомогою нових психологічних технологій за різними методами, інтенсивністю, насиченістю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях

1. Жовнер В.Ю. Наукові підходи до вивчення конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ : Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. – Т. I: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 43. – С. 86–92.

2. Жовнер В.Ю. Конкурентоспроможність як психологічна складова у професіогенезі особистості / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ : Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Т. I: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія.– Вип. 45. – С. 2–35.

3. Жовнер В.Ю. Загальна характеристика методологічних підходів дослідження конкурентоспроможності особистості / В.Ю. Жовнер // Психологічний часопис : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. – Вип. 8. – Київ : Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 6 лип., 2017. – С. 145–155.

4. Жовнер В.Ю. Емпірична модель дослідження та особливості психодіагностики конкурентоспроможності особистості / В.Ю. Жовнер // Психологічний часопис : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. – № 3 (7). –

Вип. 7. – Київ : Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 25 трав., 2017. – С. 36–47.

Статті у наукових фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

5. Корольчук М.С., Жовнер В.Ю. Детермінанти розвитку конкурентоспроможності в професіогенезі особистості / М.С. Корольчук, В.Ю. Жовнер // Actual Problems of Science and Education (APSE – 2016) Held in Budapest on 31st of January 2016, «PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY» // Междунар. науч. журн. SCIENCE and EDUCATION a NEW DIMENSION. – 2016. – IV (41), Is. 86. – P. 64–68.

6. Жовнер В.Ю. Особливості детермінант конкурентоспроможності в кризові періоди професійного становлення особистості / В.Ю. Жовнер // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України ; за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 32. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. – С. 128–138 (міжнар. наукометричні бази Index Copernicus, CEJSH, Google Scholar).

7. Жовнер В.Ю. Аналіз теоретико-методичних підходів дослідження конкурентоспроможності особистості та її детермінант в іноземній літературі / В.Ю. Жовнер // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України ; за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 35. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – С. 144–155 (міжнар. наукометричні бази Index Copernicus, CEJSH, Google Scholar).

8. Жовнер В.Ю. Компоненти і взаємозв'язки показників конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу / В.Ю. Жовнер // Правничий вісн. Ун-ту «КРОК» / Вищ. навч. заклад «Ун-т економіки та права «КРОК». – Вип. 27. – Київ, 2017. – С. 146–156.

9. Жовнер В.Ю. Порівняльний аналіз показників конкурентоспроможності контрольних і експериментальних груп фахівців туристичного бізнесу в процесі професійного навчання / В.Ю. Жовнер : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Вип. 1(12). – Київ : Логос, 2018. – С. 36–42.

Статті в інших виданнях та матеріали виступів на наукових конференціях

10. Жовнер В.Ю. Актуальні проблеми психологічних умов розвитку конкурентоспроможності майбутніх фахівців туристичного бізнесу / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психологічного забезпечення

професійної діяльності : тези доп. Вузів. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (3 груд. 2015 р.) / відп. ред. Г.М. Ржевський, Л.С. Процик. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – С. 109–111.

11. Жовнер В.Ю. Наукові підходи вивчення конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу / В.Ю. Жовнер // Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України : матеріали Міжнар. психолого-педагог. конф. (м. Берегове, 14–15 квіт., 2016 р.). – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2016. – С. 466–469.

12. Жовнер В.Ю. Конкурентоспроможність як психологічна складова в професіогенезі розвитку особистості / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства : зб. наук. праць. – Київ : Геопринт, 2016. – Ірпінь-Київ. – С. 13–15.

13. Жовнер В.Ю. Детермінанти розвитку конкурентоспроможності в професіогенезі особистості / В.Ю. Жовнер // Психологія: сучасні методики та інновації у досвіді діяльності практичного застосування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 14 берез. 2016 р.). – Умань : Візаві. 2016. – С. 25–28.

14. Корольчук М.С., Жовнер В.Ю. Чинники конкурентоспроможності в професійному розвитку особистості / М.С. Корольчук, В.Ю. Жовнер // Глобалізаційні виклики розвитку національних економік : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 жовт. 2016 р.). Ч. 3 / відп. ред. А.А. Мазаракі.– Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – С. 950–959.

15. Жовнер В.Ю. Особливості детермінант конкурентоспроможності в кризові періоди професійного становлення особистості / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції : матеріали Міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 трав. 2016 р.) / М-во оборони України, Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняхівського. – Київ : НУОУ, 2016. – С. 129–130.

16. Жовнер В.Ю. Особливості чинників конкурентоспроможності в кризові періоди професійного розвитку особистості / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності: Вузів. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 28 листоп. 2016 р.) : тези доп. / відп. ред. О.М. Хлонь, Л.С. Процик. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – С. 136–141.

17. Жовнер В.Ю. Аналіз теоретико-методичних підходів дослідження конкурентоспроможності особистості та її детермінант в іноземній літературі / В.Ю. Жовнер // Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Мукачеве, 7–18 трав. 2017р.). – Мукачеве. – Вид-во МДУ, 2017. – С. 72–74.

18. Жовнер В.Ю. Загальна характеристика методологічних підходів дослідження конкурентоспроможності особистості / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми організаційної та економічної психології : Вузів. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 1 груд. 2017 р.) : тези доп. / відп. ред. К.О. Кушніренко, Л.С. Процик. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – С. 18–19.

19. Жовнер В.Ю. Система дослідження конкурентоспроможності особистості / В.Ю. Жовнер // Організаційна та економічна психологія в Україні: сприяння регіональному розвитку : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. з організаційної та економічної психології (м. Харків, 1-3 черв., 2017 р.) ; за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – Київ; Харків : Гуманітарний центр, 2017. – С. 77–78.

20. Жовнер В.Ю. Особливості соціального та індивідуально-психологічного компонентів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу / В.Ю. Жовнер // Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі, 15 лют. 2018 р. : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту імені Івана Огієнка / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої . – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2018. – С. 72–77.

21. Жовнер В.Ю. Особливості мотиваційного, професійного, типологічного компонентів конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу / В.Ю. Жовнер : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. з організаційної та економічної психології [«Організаційна та економічна психологія в Україні: сучасні проблеми та перспективи розвитку»], 12–13 квіт. 2018 р. – Київ, 2018. – С. 111–113.

АНОТАЦІЯ

Жовнер В.Ю. Психологічні особливості розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія. – Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2018.

У дисертаційній роботі представлено нове вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні моделі емпіричного дослідження, визначенні змісту структурних компонентів, функціональних механізмів і

особливостей проявів конкурентоспроможності, розробленні й апробації психологічної програми її розвитку у фахівців туристичного бізнесу.

Здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів і розроблено модель емпіричного дослідження конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Визначено, що конкурентоспроможність фахівців туристичного бізнесу є цілісною структурно-функціональною організацією, яка функціонує у межах п'яти її структурних компонентів: F-1 (мотиваційного); F-2 (професійного); F-3 (типологічного); F-4 (соціального) й F-5 (індивідуально-психологічного). Розроблено авторську анкету інтегральної оцінки конкурентоспроможності за визначеними компонентами та проведено експертне опитування обстежуваних.

У констатуючому експерименті дослідження визначено особливості проявів структурних компонентів та показання щодо надання психологічної допомоги обстежуваним, що дало змогу розробити авторську психологічну програму розвитку конкурентоспроможності фахівців туристичного бізнесу.

Доведено ефективність впливу психологічної програми на конкурентоспроможність особистості під час професійної підготовки, що виявляється у суттєвому поліпшенні психологічних показників порівняно з фоновими та контрольними даними.

Ключові слова: психологічні особливості, розвиток, конкурентоспроможність, туристичний бізнес, фахівці.

ABSTRACT

Zhovner V.Yu. Psychological peculiarities of tourism business specialists competitiveness development. – Manuscript.

Dissertation for the academic degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.10 – organizational psychology, economic psychology. – Kyiv National Trade and Economic University. – Kyiv, 2018.

The dissertation presents a new solution of scientific problem which consists in substantiating the model of empirical research, determining the content of structural components, functional mechanisms and peculiarities of competitiveness manifestations, developing and practical testing of psychological program for professionals in tourism business.

We carried out the analysis of theoretical and methodological approaches and developed the model of empirical research for the competitiveness of tourism business specialists. The model includes: organization of three stages research; theoretical and methodological basis; scientific approaches to the professional

development of the individual; external and internal factors of competitiveness; psychodiagnostic tools for research, aimed at determining the motivational, professional, typological, social and individual psychological components. Such an author's approach provided the conducting of establishing and forming experiments, disclosing the content and features of tourism business professionals competitiveness manifestations.

It has been determined that the competitiveness of tourism business specialists is an integral structural-functional organization functioning within the framework of five structural components: F-1 (Motivational); F-2 (Professional); F-3 (Typological); F-4 (Social) and F-5 (Individual-Psychological). An author's questionnaire of integral assessment of competitiveness on the determined components was developed and an expert survey was conducted.

In the ascertaining experiment we determined the peculiarities of structural components manifestations and indications concerning the providing of psychological assistance to the subjects that gave us a possibility to develop an author's psychological program for the competitiveness of tourism business specialists development.

We proved the efficiency of psychological program for competitiveness development during professional training which is manifested in a significant improvement in psychological characteristics of its structural components compared with the background and control data.

Keywords: psychological peculiarities, development, competitiveness, tourist business, specialists.

ЖОВНЕР ВІТАЛІЙ ЮРІЙОВИЧ

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОГО
БІЗНЕСУ**

Підписано до друку 22.10.2018

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. 947.

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156